

2. Леонтьев Д. А. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности. Вестник МГУ Сер. 14., Психология. 1996. № 4. С. 35–44.

References

1. Bozhovych L. Y. Problemy formirovaniya lichnosti: Yzbr. psikhol. tr. / pod red. D.Y. Feldshteina ; Ros. akad. obrazovaniya, Mosk. psikhol.-sots. un-t. – 3-e yzd. Moskva: MPSY ; Voronezh: MODЭК, 2001. 349 s.
2. Leontev D. A. Ot sotsyalnykh tsennostei k lichnostnym: sotsyohenez y fenomenolohiya tsennostnoi rehuliatyy deiatelnosti. Vestnyk MNU Ser. 14., Psikholohiya. 1996. № 4. S. 35–44.

Одержано статтю: 1.02.2018

Прийнято до друку: 15.02.2018

УДК: 378.14

DOI: 10.15330/esu.12.124-130

Олег Лісовець,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний педагогічний університет імені
М. П. Драгоманова (м. Київ, Україна)

Oleg Lisovets,

pedagogical sciences candidate, associate professor
National Pedagogical Dragomanov University
(Kyiv, Ukraine)

lisooleg@gmail.com

ПОЗААУДИТОРНА НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

EXTRACURRICULAR EDUCATIONAL ACTIVITY AS THE COMPOSITION OF SYSTEM OF FORMING THE SOCIAL AND LEGAL COMPETENCE OF FUTURE SOCIAL WORKERS

У статті проаналізовано форми і методи позааудиторної навчальної діяльності студентів-майбутніх соціальних працівників, що сприяють формуванню їх соціально-правової компетентності. Розглянуто самостійну роботу студентів, соціально-правовий зміст практик, специфіку науково-дослідницької діяльності студентів щодо вивчення соціально-правових проблем і явищ. Представлено досвід впровадження позааудиторних форм і методів роботи в межах реалізації моделі системи формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників.

Ключові слова: позааудиторна навчальна діяльність, соціально-правова компетентність, самостійна робота, науково-дослідна робота.

The article the forms and methods of extracurricular educational activity of students-future social workers, contributing to the formation of their social and legal competence are analyzed. The extracurricular educational activity as planned academic, practical and research activities of students, performed in non-auditing time are defined. This happens in accordance with the tasks and instructions of the teacher, but without his direct participation. The forms and methods of independent work of students (preparation for seminars, practical tasks and individual tasks) in the study of educational disciplines of social and legal direction are considered.

The social and legal content of the practice (study, volunteer, educational, industrial) of students of the specialty “Social work” is determined: studying normative documents, familiarization with the experience of protecting the rights of clients, development and implementation of measures, protection programs.

The specifics of research activities of students of future social workers on the study of social and legal problems and cases are described. Among the forms of organization of this work we have identified: organization of student research (course, diploma, master’s thesis, scientific reports, theses,

articles); ensuring participation of students in scientific meetings (conferences, round tables, seminars); creation and support of student scientific communities (problem group, scientific circle).

The experience of introducing extracurricular forms and methods of work within the framework of realization of the model of the system of formation of social and legal competence of future social workers is presented.

Key words: extracurricular educational activity, social and legal competence, independent work, research work.

Сучасні тенденції розвитку вищої школи все більше зорієнтовують навчальний процес на позааудиторні форми організації навчальної діяльності студентів, на створення умов для розвитку та самореалізації кожної особистості. Позааудиторна навчальна діяльність сьогодні розглядається як важлива складова вищої освіти, що сприяє розвитку інтересу студентів до майбутнього фаху, формуванню у них досвіду самостійної навчальної роботи, посиленню потреби творчого пошуку, оцінюванню власної діяльності тощо.

Питання організації позааудиторної навчальної діяльності висвітлені у багатьох наукових дослідженнях (А. Алексюк, В. Бондар, В. Буряк, В. Онищук та ін.), в тому числі, розглянуті проблеми розвитку самостійності під час позааудиторної діяльності (О. Дубасенюк, Л. Клименко, В. Лозова, М. Лубенець та ін.), змісту, форм позааудиторної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах (А. Бойко, М. Донченко, Г. Троцько, Л. Кондрашова, Л. Пелех, Л. Петреченко та ін.). Водночас, утвердження компетентнісної парадигми університетської освіти вимагає подальшого наукового дискурсу щодо ролі і місця позааудиторної навчальної діяльності у процесі оволодіння студентами професійною компетентністю. Тому, досліджуючи проблему формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників, ми звертаємо увагу на організацію їх позааудиторної навчальної діяльності як важливої складової професійної підготовки. **Метою даної статті** є аналіз форм і методів позааудиторної навчальної діяльності студентів-майбутніх соціальних працівників, що сприяють формуванню їх соціально-правової компетентності.

Відмітимо, що в педагогічній теорії відсутній єдиний підхід науковців щодо змісту поняття “позааудиторна робота” та визначення її структури. У контексті нашого дослідження ми розглядаємо її як сплановану навчальну, практичну та науково-дослідницьку діяльність студентів, що виконується в позааудиторний час згідно із завданнями і методичними вказівками викладача, але без його безпосередньої участі. З урахуванням предмету дослідження позааудиторна навчальна діяльність майбутніх соціальних працівників розглядається нами як невід’ємна складова освітнього процесу в умовах університету та системи формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників, яка поєднує самостійну роботу студентів, проходження ними практики та участь у науково-дослідницькій діяльності.

Насамперед, зупинимось на розгляді *самостійної роботи* студентів, яка є основною формою засвоєння студентами навчального матеріалу в час, вільний від аудиторних навчальних занять. У сучасній вузівській дидактиці самостійна робота студентів розглядається як складова частина навчання, що має, як правило, форму позааудиторних занять, у процесі яких самостійно вивчаються першоджерела, наукова і навчально-методична література [7, с. 81]. С. Харченко формулює поняття “самостійна робота студентів” як організаційної форми навчання наступним чином – це спланована пізнавальна діяльність з виконання різного виду творчих навчальних завдань, яка здійснюється самостійно з метою засвоєння знань, набуття умінь і

навичок педагогічної діяльності і вироблення професійно важливих якостей [6, с. 101]. Слід враховувати, що вища школа поступово переходить від “передачі” студентам знань в готовому вигляді до управління їх самостійною навчально-пізнавальною діяльністю. Такий перехід передбачає відповідний відбір навчального матеріалу, планування його обсягу з урахуванням складності і трудомісткості, використання передових технологій навчання, перевірки і оцінки набутих студентами знань в результаті самоосвіти [2, с. 118]. Зокрема, ми використовували можливості віртуального навчального середовища УНІКОМ в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя, створеного на платформі Moodle, яке сприяло як інтенсифікації навчання студентів, так і заклало міцну основу для постійної самоосвіти.

Плануючи зміст самостійної роботи студентів у процесі вивчення навчальних дисциплін соціально-правового циклу, ми враховували специфіку різних дисципліни, питому вагу у навчальному процесі семінарсько-практичних занять, рівень забезпечення навчально-методичними засобами, необхідними для вивчення дисципліни загалом чи окремих тем. Одна частина завдань самостійної роботи студентів розрахована на поглиблення знань з ключових проблем, які розглядаються при вивченні навчальної дисципліни, шляхом самостійного опрацювання окремих тем, нормативних документів, інших джерел інформації (узагальнення та аналіз, реферування матеріалу). Так, використання методу контент-аналізу документів, запропонованого А. Коротун [1] і адаптованого нами, передбачає заповнення студентами таблиці за формою:

1. Назва документа	
2. Дата прийняття, термін дії документа	
3. Вид документа	
4. Мета і завдання документа	
5. Основні ідеї документа	
6. Структурні блоки: кількість частин, статей, положень	
7. Адресність документа	
8. Значення документа	

Це сприяє набуттю студентами здатності аналізувати нормативно-правові документи і компетентно їх використовувати.

Інша частина завдань самостійної роботи студентів прив’язана до тематики семінарських чи практичних занять і носить у більшій мірі науково-дослідний та творчий характер. Як зазначає С. Харченко, сутність самостійної роботи студентів і полягає в тому, що творчі завдання виступають в ній і способом конструювання змісту, і засобом організації навчальної діяльності, і засобом управління процесом її формування [6, с. 101]. Тому у процесі підготовки до аудиторних занять, поряд із збиранням фактичного матеріалу, ознайомленням з додатковою літературою та першоджерелами, роботою над повідомленнями з окремих питань, студентам пропонувалося виконати і практичне завдання відповідно до теми заняття. Метою цих завдань є закріплення чи розширення теоретичного матеріалу, накопичення особистого дослідницького досвіду, розвитку соціально-правового мислення і творчих здібностей. Наприклад, до теми “Механізми реалізації державної соціальної політики в Україні” студенти мають виконати практичне завдання з опрацювання однієї з регіональних чи місцевих цільових соціальних програм (на вибір); до теми

“Нормативне забезпечення закладів соціального обслуговування” мають на основі аналізу нормативних документів скласти таблицю “Порівняльна характеристика закладів соціального обслуговування” із зазначенням назви закладу, органу підпорядкування чи координації, категорій клієнтів, термінів перебування, мети, завдань, видів послуг, штатного розпису тощо.

З окремих дисциплін (“Правові основи соціальної роботи”, “Основи соціально-правового захисту особистості”) нами передбачені й індивідуальні навчально-дослідні завдання як вид позааудиторної самостійної роботи студента навчального, навчально-дослідницького чи проектно-конструкторського характеру. Так, ІНДЗ “Інформаційна пам’ятка” вимагає від студентів розробити інформаційну пам’ятку для цільової аудиторії щодо забезпечення прав особи в одній із сфер життєдіяльності (на вибір). Студент має змогу самостійно вибрати тематику, або одну із запропонованих викладачем (для людей з інвалідністю, для неповнолітніх осіб, які намагаються працевлаштуватись до виповнення повноліття; для осіб, які схильні до скоєння адміністративних (кримінальних) правопорушень; для осіб, які збираються одружуватись тощо). При цьому вітається креативний підхід до вибору форми і змістового наповнення пам’ятки (плакат, буклет, листівка, брошура, настільна гра тощо), а також вимагається дотримання основних вимог: змістовність, компактність, доступність і достовірність інформації (посилання на діючі нормативні документи), яскравість і привабливість оформлення для цільової аудиторії. Підсумовуючи, зазначимо, що правильно організована самостійна робота студентів вимагає постійного самоконтролю; не тільки закріплює і поглиблює знання програмного матеріалу, але і сприяє розвитку творчих навичок, ініціативи, уміння організувати свою працю.

Ще одним видом самостійної діяльності студентів, майбутніх соціальних працівників, спрямованим на формування в них соціально-правової компетентності у фаховій підготовці є *практики*. У межах нашого дослідження ми спрямували зусилля на включення до програм основних видів студентських практик завдань, пов’язаних з формуванням соціально-правової компетентності з поступово зростаючим рівнем складності, що сприяє осмисленню власного практичного досвіду і виходу на новий рівень теоретичних узагальнень. Так, під час ознайомчої практики, яка передбачає відвідування різних соціальних закладів і установ з метою ознайомлення з майбутньою професійною діяльністю без безпосередньої практичної участі студентів, практиканти ознайомлювались з нормативною документацією різних соціальних закладів і установ та складали перелік нормативних документів; вивчали досвід соціально-правової діяльності фахівців та здійснювали опис конкретної ситуації захисту прав клієнта (напр., знайомились з технологією ведення окремого випадку у роботі Ніжинського міськрайонного відділу з питань пробації). Волонтерська ж практика передбачає включення студентів у реальну практику соціальної роботи, шляхом надання добровільної допомоги, посильної участі у професійній діяльності (як помічники соціальних працівників). Поряд із загальними цілями волонтерської практики (засвоєння основних цінностей: альтруїзму, милосердя, благодійності, емпатії та формування професійних умінь, навичок і якостей, які необхідні для професійної діяльності) вона надавала можливість студентам долучитись до інформаційно-просвітницьких та превентивних заходів, які реалізуються соціальними службами, правозахисними організаціями для створення соціально-правового простору у соціумі. Зокрема, студенти допомагали у поширенні інформаційних матеріалів про права дитини у навчальних закладах, у підготовці і проведенні навчальних семінарів “Соціально-правовий захист дітей з інвалідністю” для батьків

таких дітей та ін. У свою чергу, це сприяло формуванню усвідомлення цінності соціально-правової інформації як стратегічного ресурсу розвитку; інтересу до поширення соціально-правових знань, ідей, цінностей, що сприяє зростанню загальної правової культури особистості і суспільства; усвідомлення необхідності підвищення правоосвідченості населення у частині знань та уявлень про свої права. Все це мотивувало студентів на навчання та саморозвиток, викликало інтерес до отримання соціально-правових знань і вироблення соціально-правових умінь. Соціально-правовий зміст волонтерської практики був забезпечений і у згаданому вище НМВ з питань пробації, в якому законодавчо передбачено допомогу т. зв. “волонтерів пробації” [5] у здійсненні нагляду за засудженими та проведенні з ними соціально-виховної роботи під керівництвом персоналу органу пробації.

Зміст соціально-правового складника навчальної практики включає: аналіз нормативної документації бази практики, що регламентують її діяльність; аналіз відповідності бази нормам, нормативам та стандартам (студенти вивчали статuti, положення, інструкції, правила, регламенти, штатні розписи, договори, розпорядчі документи та ін.); аналіз нормативного інструментарію в діяльності фахівців бази практики; спостереження за використанням нормативно-правового інструментарію у вирішенні проблем клієнтів; включення у реальну практику соціально-правового захисту – набуття досвіду допомоги клієнтам, проведення заходів, організації партнерської взаємодії під керівництвом фахівця, з наступним аналізом власних дій (напр., участь у проведенні соціальних інспектувань, роботі консультпунктів, розробці циклу профілактичних лекцій для школярів та ін.).

У виробничій практиці можемо виділити такі завдання соціально-правового характеру: складання індивідуальної карти соціально-правового захисту (індивідуальна робота з клієнтом, дитиною, які потребують соціально-правового захисту через з’ясування їх потреб і проблем, складання переліку гарантій та пільг, які вони мають з посиланням на нормативно-правові документи, аналіз реального стану їх реалізації, формулювання висновків і пропозицій та їх впровадження спільно з фахівцями бази практики); розробка та проведення правовиховного заходу (самостійна розробка презентації, класної години, вуличної акції, батьківських зборів і т. п. відповідно до специфіки аудиторії та актуальності проблеми, їх проведення з наступним аналізом результативності та саморефлексією); складання та реалізація спільно з фахівцями баз практики програми представництва інтересів клієнта (комплексне оцінювання індивідуальних потреб, складання індивідуального плану, виконання заходів, моніторинг результатів). Додамо, що для організації самостійної роботи майбутніх соціальних працівників під час практики ми розробили методичні рекомендації та поради, а також спонукали студентів до підготовки “Правового портфоліо”. Це допомагає орієнтуватися у нормативному забезпеченні бази практики та основних видів діяльності фахівців; розв’язувати професійні задачі соціально-правового характеру тощо.

Переходячи до характеристики форм і видів *науково-дослідної роботи* студентів, зазначимо, що ця складова позааудиторної навчальної діяльності покликана сприяти формуванню готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до реалізації отриманих у ВНЗ знань, умінь і навичок, допомагає оволодіти методологією наукового пошуку, набутти дослідницького досвіду в процесі реалізації соціально-правової компетентності. Це підкріплюється тенденцією дедалі ширшого впровадження елементів наукових досліджень у навчальний процес, адже “поєднання наукового пошуку студента з його навчанням взаємно збагачує обидва процеси, бо знання, здобуті у творчих пошу-

ках, особливо цінні” [4]. Тому серед форм організації цієї роботи ми виділяємо: організацію студентських наукових досліджень (курсів, дипломні, магістерські роботи, наукові доповіді, тези, статті); забезпечення участі студентів у наукових зібраннях (конференції, круглі столи, семінари); створення і супровід студентських наукових спільнот (проблемна група, науковий гурток). Зокрема, до орієнтовної тематики курсових, дипломних та магістерських робіт нами було внесено перелік тем, які пов’язані з проблемою дослідження, розроблено рекомендації [3] до їх виконання, забезпечено джерельну базу. Представимо кілька тематичних груп, запропонованих студентам для виконання досліджень: 1) “Нормативне забезпечення закладу/установи/служби”; 2) “Правові засади соціальної роботи/діяльності фахівця”; 3) “Соціально-правовий захист конкретної групи населення/клієнтів”; 4) “Партнерська взаємодія у сфері соціально-правового захисту”. Соціально-правовий напрям наукових пошуків студентів, на якому ми акцентуємо увагу в межах даного дослідження, забезпечується як на рівні супроводу і контролю за якістю виконання, оформлення та апробації наукових робіт з проблем соціально-правового захисту, так і через спеціально організовані види діяльності, а саме: проведення щорічного круглого столу з проблем захисту прав різних категорій клієнтів (організовується на вузівському або місцевому рівні із запрошенням фахівців соціальних служб, представників громадськості та передбачає активну участь студентів в обговоренні питань); організація щорічних тематичних конференцій різного рівня на базі університету (напр., Міжнародна студентська науково-практична конференція “Студентський науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення” в НДУ ім. М. Гоголя традиційно включає тематичний напрям “Соціально-правовий захист різних категорій населення”); реалізація українсько-польського студентського наукового дослідження актуальних проблем сьогодення (спільно зі студентами Державної вищої професійної школи в м. Хелм), яке дозволяє студентам не лише збирати емпіричні дані, аналізувати та порівнювати результати, але й забезпечує досвід міжнародної взаємодії та обміну навчальними і науковими здобутками; створення проблемної наукової групи “Наша справа” студентів спеціалізації “соціально-правовий захист”, план роботи якої передбачає як теоретичні дослідження у сфері соціально-правового захисту, так і науково-практичну діяльність з розробки і реалізації міні-проектів соціально-правового спрямування та ін. Підсумуємо, що усі види і форми науково-дослідної роботи студентів направлені на активізацію наукового мислення студентів, використання наукових методів у вирішенні конкретних соціально-правових ситуацій, що сприяє підвищенню якості підготовки фахівців соціальної сфери.

Як загальний висновок відмітимо важливість позааудиторної навчальної діяльності у розвитку потреби майбутніх соціальних працівників у самоосвіті, саморозвитку, самовдосконаленні, опануванні ними міцних і глибоких знань. Вона має низку суттєвих переваг у порівнянні із аудиторною, оскільки не обмежена строго в часі, виключає авторитарне керівництво викладачів, студенти об’єднуються за інтересами, позитивно впливає на міжособистісні відносини учасників, сприяє їх самореалізації, направлена на розширення і поглиблення професійних знань, організацію творчої діяльності тощо. Тому вважаємо, що наведені форми і методи позааудиторної навчальної діяльності як складової системи формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників органічно доповнюють інші складові системи та перебувають у нерозривному взаємозв’язку з ними.

Література

1. Коротун А.В. Правовая компетенция социального педагога: теория и практика формирования в вузе : монография / А.В. Коротун. – Екатеринбург : Ажур, 2014. – 210 с.

2. Костикова М.В. Использование системы Moodle при дистанционной организации самостоятельной работы студентов / М.В. Костикова, И.В. Скрипина // Системи обробки інформації. – 2010. – Вип. 7. – С. 117-120.
3. Курсова робота з теорії, історії та методів соціальної роботи : навч.-метод. посіб. для студентів спец. “Соціальна робота” / Укл.: Володченко Ж. М., Лісовець О. В., Новгородський Р. Г., Хлебик С. Р. – Ніжин, 2017. – 59 с.
4. Марцин В.С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / Марцин В.С., Міценко Н.Г., Даниленко О.А. – Львів: Ромус-Поліграф, 2002. – 128 с.
5. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/160-19>
6. Харченко С. Я. Дидактические основы подготовки студентов к социально-педагогической деятельности / С. Я. Харченко. – Луганск : Альма матер, 1999. – 138 с.
7. Энциклопедия профессионального образования : в 3-х т. / под ред. С. Я. Батышева. Т. 3. – М. : АПО, 1999. – 440 с.

References

1. Korotun A.V. Pravovaja kompetencija socialnogo pedagoga: teorija i praktika formirovanija v vuze : monografija. – Ekaterinburg : Azhur, 2014. – 210 s.
2. Kostikova M.V. Ispolzovanie sistemy Moodle pri distancionnoj organizacii samostojatel'noj raboty studentov / M.V. Kostikova, I.V. Skripina // Sistemi obrobki informaciyi. – 2010. – Vip. 7. – S. 117-120.
3. Kursova robota z teoriyi, istoriyi ta metodiv socialnoyi roboti : navch.-metod. posib. dlja studentiv spec. “Socialna robota” / Ukl.: Volodchenko Zh. M., Lisovets O. V., Novgorodskij R. G., Hlebig S. R. – Nizhin, 2017. – 59 s.
4. Marcin V.S. Osnovi naukovih doslidzhen : navch. posib. / Marcin V.S., Micenko N.G., Danilenko O.A. – Lviv: Romus-Poligraf, 2002. – 128 s.
5. Pro probaciju: Zakon Ukrayini vid 05.02.2015 r. № 160-VIII. – Rezhim dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/160-19>
6. Harchenko S. Ya. Didakticheskie osnovy podgotovki studentov k socialno-pedagogicheskoj dejatel'nosti. – Lugansk: Alma mater, 1999. – 138 s.
7. Enciklopedija professionalnogo obrazovanija : v 3-h t. / pod red. S. Ya. Batusheva. T. 3. – M. : APO, 1999. – 440 s.

Одержано статтю: 30.01.2018

Прийнято до друку: 13.02.2018

УДК: 051:005.963.5

DOI: 10.15330/esu.12.130-137

Тетяна Потанчук,

доктор педагогічних наук, професор,
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”
(м.Івано-Франківськ)

Tetiana Potarchuk,

doctor of pedagogical sciences, Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian national university
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

tatvolod@ukr.net

СПІВПРАЦЯ ШКОЛИ ТА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

COLLABORATION OF SCHOOLS AND ESTABLISHMENTS OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION: PROBLEMS AND PROSPECTS

У статті, узагальнюючи головні теоретичні засади компетентнісної професійної освіти, її структурної організації, системотвірних параметрів якості, визначені загальні перспективи оптимізації системи професійного розвитку вчителя, орієнтованого на саморозвиток: а) подолання пріоритетності інформаційно-репродуктивної системи після-